

## ИЗПРЕВАРВАЩО СЛОВООБРАЗУВАНЕ/ ФОРМООБРАЗУВАНЕ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

*Ния Радева (В. Търново, България)*

---

Изпреварващо слово- и формообразуване в съвременния български език се наблюдава главно при отглаголни съществителни на *-не*, сегашни деятелни причастия и минали страдателни причастия, появили се преди съответните мотивиращи ги глаголи. Резултат от такова словообразуване „не по правилата” са например отглаголните съществителни *вувузелстване, трафициране, вкалинчване, джобене*; сегашните деятелни причастия *милионизиращ, гействащ*; страдателните причастия *входиран, грилован, окрехкотен* и др. В основните речници на съвременния български език, включително и в Обратния речник на българския език, засега не са засвидетелствани глаголи *\*вувузелствам, \*трафицирам, \*вкалинчвам, \*джобя, \*милионизирам, \*гействам, \*входирам, \*гриловам, \*окрехкотя* и всички други, които мотивират появата на производни глаголни образувания, обект на настоящото изследване (виж приложението).

Предпоставки за такова по принцип оказионално словопроизводство има в самата пирирода на причастията и на отглаголните съществителни. Според Станьо Георгиев това, че те се образуват с наставки, води до намеса на елемента словообразуване и словообразователна структура, които им придават значителност и характер на самостоятелни лексоформи, на думи от нов, отделен категориален клас. За него неличните отглаголни форми, независимо какво е тяхното категориално определение, са междинен категориален клас (Георгиев 1991: 353). На известна самостоятелност на причастията по отношение на финитните форми обръща внимание и Руселина Ницолова (Ницолова 2008: 431). Макар и различаващи се по морфологични характеристики, причастията и отглаголните съществителни в значителна степен съхраняват семантиката за действие на глагола, от който се образуват.

Сегашните деятелни и миналите страдателни причастия както и отглаголните съществителни имат комбинираната семантика на

активно име. Вероятно на тази основа те реализират изпреварващо словообразуване. Съчетавайки моменти от значението на имената и глаголите, те правят изказването по-икономично и по-стегнато – и по отношение подбора на лексиката, и по отношение на изказа. Чрез тях информацията на евентуалното подчинено изречение или разгърнатото словосъчетание се редуцира в съгласувано определение, в именна част на съставно именно сказуемо, в подлог, в допълнение (**джобене** = вземане на подкуп, рушвет; **милионизиращ** ефект = ефект, който умножава многократно; **грилован** = печен на грил).

Условие за изпреварващото словообразуване в случая е и фактът, че междинните, хибридни моменти в семантиката и морфологичната характеристика на двата вида причастия и на отглаголните съществителни се съчетават с типични и изразителни словообразователни модели, макар и не еднакво продуктивни, които позволяват аналогията да действа на различни равнища, пренебрегвайки или прескачайки някои звена. Получава се своеобразна елипса – отсъствието на глагола е формално, дори и да липсва, той е толкова ясен, че реконструкцията му не се възприема като закъсняла компенсация на пропуск, а като припомняне и възстановяване на степен от словообразователния процес, която не е възможно да я е нямало. По този начин имаме нещо като словообразователен пъзел. При подреждането му се оказват временни незаети позиции, които могат да бъдат запълнени от по една-единствена фигурка. Никоя не може да замени друга, така че отделни места остават свободни, докато се намери тяхната фигурка. Попълвайки пъзела обаче, ние имаме представа за общата картина и за изграждащите я елементи, защото е ясно какво липсва, какво се търси и кой фрагмент ще се получи.

В този смисъл, ако се върнем към ексцерпираниите примери с изпреварващо словообразуване, следва да отбележим, че на този етап са „намерени” и „подредени” причастия и отглаголни съществителни, за чиито мотивиращи глаголи местата все още „стоят празни”. Въпрос на време е те да ги заемат, без това да е задължително. В общата картина имат запазена територия и свое, по мярка предвидено място. Те са част от системата, независимо дали се осмислят чрез наличието, или чрез липсата им в нея. Типичен пример в тази насока е **майдануващ**. След първо появилото се сегашно деятелно

причастие в разстояние на седмица-две започват да се срещат глаголят *майданувам* и деепричастието *майданувайки*.

Всъщност не е важно кое от производните се е появило първо в узуса – отглаголното съществително, миналото страдателно причастие или сегашното деятелно причастие, защото всяко едно от тях активизира система, в която по принцип семантично участва и глаголят, който евентуално ще ги мотивира. Затова е нормално, че може да се предвиди и докаже бъдещото наличие на глаголи, които все още не са част от съвременната лексика. „Изпреварените” или „прескочените” глаголи са задължително от несвършен вид (по-често от вторичен несвършен вид от трето спрежение) или глаголи на *-ирам* и *-изирам*, които са двойновидови.

Без да се прави словообразователен анализ на примерите за изпреварващо словообразуване, може да се проследи, че повечето модели са познати и в различна степен продуктивни. Отглаголните съществителни *оцелостяване, осубектяване* и *опазаряване* са аналог на *остойносттаване* и *очовечаване*; *джобене* е подобно на *робене* и *торене*; *гействащ* е по модела на *лентяйстващ, дерибействащ*; *трафициране* и *рутинизиране* са като *скициране* и *полемизиране*; *разхристиянчване* е по модел, подобен на този на *разпопване*; *майдануващ* отговаря на *лагеруващ*.

Задължително е да се отбележи, че изследваните отглаголни съществителни и сегашни деятелни и минали страдателни причастия, резултат на изпреварващо словообразуване, възникват като okazjiонализми, които по изтъкнатите вече причини се преквалифицират в неологизми. Те са с ограничена употреба, често единична, и са силно зависими от контекста. Възможно е да не променят статута си и съответно останалите елементи на „парадигмата” на практика да не се появят. Така или иначе, както се спомена, те са латентно залегнали в усета ни за българския език.

С оглед на употребата прави впечатление присъствието им в медиите (появяват се предимно в новини и реклами и в различни публицистични жанрове). Това им осигурява, от една страна, актуалност и широка популярност, но от друга, ги обрича на невъзпроизводимост. Типичен пример са мотивираните от собствени имена *вкалиничване* и *макконахизирание*, които, ако не се типизират и метафоризират, не могат да надхвърлят контекста си.

Латинският термин за изпреварващо словообразуване е *verbum velosius formationem*. Явлението обаче не е отразено в речниците на българските езиковедски термини, в Енциклопедията на съвременния български език и другаде. Не намира място и в по-цялостни проучвания върху българското словообразуване (Мурдаров 1983; Радева 1991). Но изследователите посочват наличието на причастия композита, немотивирани от глаголи композита. Според Р. Ницолова има сложни причастия, които са самостоятелно образувани чрез прибавяне на втори корен с адвербиален произход към глагола, като съответните сложни глаголи не съществуват (*животрептящ* – *\*животрептя*, *новопристигнал* – *\*новопристигна* (Ницолова 2008: 431). Подобни примери представят В. Мурдаров и В. Радева.

Всичко това основателно поставя въпроса дали изпреварващото словообразуване е ново явление в нашия език, или има своята история – изследвана или неизследвана.

Проследяването на явлението и анализирането на примерите показва, че изпреварващото слово-/ формообразуване е обичайно за медиите и рекламата, както и за публицистиката. Причината е, че причастията и отглаголните съществителни концентрират в себе си информация, предавана иначе със словосъчетания и дори с цели подчинени изречения. Така чрез изпреварващо словообразуване се постига краткост, но и ефективността на новоназоваването, на неочакваното, което не само ще направи впечатление на хората, но и лесно ще запомнят, защото, от друга страна, думата е ясна и разбираема, с прозрачен словообразователен модел за носителите на езика.

Би следвало явлението, поне в този си вариант, да е характерно и за книжовно-разговорната реч, но засега не разполагаме с повече примери.

Изпреварващо слово-/ формообразуване се открива и в научните текстове. За разлика от медийните, рекламните и публицистичните обаче, тук вероятно е обусловено от влиянието на съответните чужди езици, от които се превежда или чрез които се уточняват специфични термини и понятия. Отново са нужни повече примери, за да се прецизират изводите. Набирането на допълнителен материал вероятно ще докаже активността на явлението в съвременния български език.

## Приложение

**вкалиничване** 'назначение с връзки, по политическа или друга линия, без да е от значение професионализмът (от соб. Калина)' – *Възможно ли е да не е знаел какъв човек предлага за депутат? Ако да, той е съучастник в престъплението на Марков. Ако пък не го е познавал добре, значи кадрването в ГЕРБ си заслужава епитета „вкалиничване”*. Л. Недялков. Нова зора, бр. 43, 10.12.2013.

**вувузелстване** 'протестиране с вувузели' – *Доказва го с актуалната си политика като министър-председател въпреки многомесечното вувузелстване на финансираните от задкулисието протести*. Ат. Стойчев, Нова зора, бр. 47, 26.11.2013.

**входиран** (закон) 'представен, внесен в парламента' – *Законът дори не беше входиран*. Светлин Танчев. 27.02.2014.

**гействащ** 'държащ се, постъпващ като гей' – *Гействащи депутати*.

**грилован** 'печен на грил' – *Свински врат на тиган, поднесен с гриловани зеленчуци и пармезан – меню в заведение*.

**детоксикиращ** (чай) 'неутрализиращ токсикацията' – *Реклама*.

**джобене** 'искане на подкуп, т.нар. такса „почерпка”' – *Граничният контрол е бърз, но джобенето от страна на митничарите е добросъвестно*. Цв. Брестничка, II, с. 70.

**енергивиращ** (крем) 'обогатяващ с енергия' – *Енергивиращю-10 крем за лице от Нивея*. Реклама.

**заплеვენяване** 'обхващане от плевели' – *Има огромно вторично заплеვენяване при някои посеви*. Новини БТВ. 29.05.2014

**засрещане** 'пресичане, съчетаване' – *Макар че авторът подхожда към засрещането на визиите на Бахтин и Фуко за случващото се през ранната модерност като нелишено от „известен риск”... В. Сабоурин. Проглас, кн. 1, 2014, с. 196, 197. Рецензия за книга на Кр. Христатиев*.

**майдануващ** 'протестиращ на Майдана в Киев (Украйна)' – *Но въпреки това представяме украинските събития като наш цивилизационен избор, широко се възторгваме пред героизма на майдануващите*. Нова зора, бр.4, 28.01. 2014, с. 5.

**макконахизиране** 'творческа реализация като при М. Макконахи' – *Появи се и терминът „макконахизиране” по повод на*

*бързото издигане в актьорската кариера на М. Макконахи, който от актьор в детективски сериали се наложи в драматични филми. Новини БТВ.*

**милионизирац** (ефект; блясък) 'многкратно умножаващ' – Реклама на спирала за мигли на Мейбалин; реклама на боя за коса на Шварцкопф.

**окрехкотен** 'обработен така, че да е крехък' – *Свинска плешка без кост, окрехкотена, замразена. Рекламна листовка на Метро за 8-12 март 2014.*

**опазаряване** 'превръщане в пазар' – *То е подкопано и от безразличието, което ръководните кръгове демонстрират към спадащата подкрепа за ЕС като резултат от неговото опазаряване. Нова зора, бр. 7, 18.02.2014.*

**опубличностяване** 'придобиване на публичност' – *Това постепенно каскадно опубличностяване задълго осигурява на „Иван Кондарев” алибито на незавършеността, от една страна, и оцелостяване на романа едва през 1964 г. в един вече променен социокултурен и политически контекст. П. Дойнов. Случаят „Хайка за вълци” в литературно-политическия контекст на 80-те г. на XX в. – В: „Хайка за вълци” в българската литература и култура. С. 2015, с. 19, 20, 24.*

**осубектяване** 'превръщане в субект' – *Тази употреба на то е своеобразно осубектяване на безличните изречения. Проглас.*

**оцелостяване** 'постигане на цялост' *Това постепенно каскадно опубличностяване задълго осигурява на „Иван Кондарев” алибито на незавършеността, от една страна, и оцелостяване на романа едва през 1964 г. в един вече променен социокултурен и политически контекст. П. Дойнов. Случаят „Хайка за вълци” в литературно-политическия контекст на 80-те г. на XX в. – В: „Хайка за вълци” в българската литература и култура. С. 2015, с. 19.*

**премаршрутиран** 'насочен по друг маршрут' – *Пътниците имат право да им бъдат върнати парите или да бъдат премаршрутирани. Новини БТВ. 23.09.2014.*

**разхристиянчване** 'прекратяване на принадлежността, приобщеността към християнството' – *...ключовата концепция на Е. Ауербах за връзката между елиминирането на плътско-тварните елементи във френския класицистичен театър от XVII в.*

*и процеса на модерната дехристиянизация на културата, нейното „разхристиянчване“ (Entchristlichung). В. Сабоурин. Проглас, кн. 1, 2014, с. 195. Рецензия за книга на Кр. Христатиев.*

***трафициране** 'незаконно прехвърляне' – Издирват се граждани, които се занимават с трафициране на хора. Мин. Й. Бакалов. Новини БТВ.*

## БИБЛИОГРАФИЯ

**Войнов, Милев 1999:** Войнов, М., А. Милев. Латинско-български речник. С., 1999.

**Георгиев 1991:** Георгиев, С. Българска морфология. В. Търново: Абагар. 1991, с. 352–353.

**Енциклопедия 2000:** Енциклопедия на съвременния български език. Съст. Р. Русинов, С. Георгиев. В. Търново. 2000.

**Мурдаров 1983:** Мурдаров, В. Съвременни словообразователни процеси. С., 1983.

**Ницолова 2008:** Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. С.: Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, 2008.

**Обратен речник 2011:** Обратен речник на българския език. А-Я. БАН. С.: „Изток-Запад“, 2011.

**Радева 1991:** Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език. С., 1991.

**Словообразователен речник 1999:** Словообразователен речник на съвременния български книжовен език. А-Я. Ред. Й. Пенчев. С.: Акад. изд. „Проф. М. Дринов“, 1999.

## OVERTAKING WORD FORMATION/WORD FORMATION IN THE MODERN BULGARIAN LANGUAGE

Niya Radeva (V. Tarnovo, Bulgaria)

Attention is paid on the appearance of some non-personal verb forms (participle and nouns formed on the basis of verbs) prior the respective verb from which it is supposed to be derived. This phenomenon is characteristic for the media, advertisement and journalistic texts. It is also observed in scientific texts.